

कृषि विद्यापीठांनी व खाजगी
उद्योजकांनी विकसित केलेल्या कृषि यंत्र
व औजारांचा राज्य पुरस्कृत कृषि
यांत्रिकीकरण योजनेत समावेश
करण्याची कार्यपद्धती

महाराष्ट्र शासन
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: कृयायो-०४२१/ प्र.क्र.६४/१४अ
मादाम कामा मार्ग, हुमात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय (विस्तार), मुंबई- ४०० ०३२
तारीख: ११ मे, २०२१.

संदर्भ :

१. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्र.कृयायो-०८१८/प्र.क्र.२३१/१४-अ, दि. १२.०९.२०१८
२. संचालक (नि. व गुनि.) यांचे पत्र क्र.जा.क्र./कृषि/स.कृ.ना.औ./कार्यपद्धती /न.क्र.९७/गुनि५/
१४१३२/२०२१, दि. २०.०४.२०२१

प्रस्तावना:

राज्यात केंद्र पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियान, राष्ट्रीय कृषि विकास योजना तसेच राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजना इ. योजनांच्या माध्यमातून विविध कृषि यंत्र व औजारांच्या खरेदीसाठी कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियानाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार शेतकऱ्यांना अनुदान देण्यात येते. या योजनांची अंमलबजावणी करताना शेतकऱ्यांकडून त्या-त्या विभागात स्थानिक पातळीवर प्रचलित असलेल्या विविध प्रकारच्या औजारांची मागणी क्षेत्रिय कार्यालयाकडे करण्यात येते.

संदर्भांकित शासन निर्णय दि. १२ सप्टेंबर, २०१८ अन्वये राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजना राबविण्याचा शासनाने निर्णय घेतला असून सदर शासन निर्णयातील परिच्छेद क्र. १४ नुसार एखाद्या औजार / यंत्राचा कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियानामध्ये समावेश नसल्यास, राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेच्या अपर मुख्य सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्यस्तरीय प्रकल्प छाननी समितीच्या व मा. मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील प्रकल्प मंजूरी समितीच्या मान्यतेने अशा औजार / यंत्राचा राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेत समावेश करण्याची तरतूद अंतर्भूत केलेली आहे.

राज्यातील चारही कृषि विद्यापीठांमार्फत विविध स्वरूपाची व नाविन्यपूर्ण यंत्र व औजारे विकसित करण्यात आलेली आहेत तथापि, त्यांचे विद्यापीठांमार्फत मोठ्या प्रमाणात व्यावसायिक उत्पादन करण्याच्या मर्यादा लक्षात घेता त्याचा लाभ शेतकऱ्यांना देता येत नाही. त्याचप्रमाणे, खाजगी उत्पादकांनी देखील अनेक नाविन्यपूर्ण यंत्र व औजारे विकसित केलेली आहेत परंतु, त्यांचा

योजनेत समावेश नसल्यामुळे ती शेतकऱ्यांना अनुदानावर उपलब्ध होत नाहीत. यास्तव, कृषि विद्यापीठांनी विकसित केलेली कृषि यंत्र व औजारांचे उत्पादन करण्यासाठी खाजगी उत्पादकाची नियुक्ती करणे आणि सदर कृषि यंत्र व औजारांचा राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये समावेश करणेबाबतची प्रक्रिया विहित करण्याचा तसेच, खाजगी उत्पादकांनी विकसित केलेल्या नाविन्यपूर्ण यंत्र व औजारांचा राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये समावेश करण्याबाबत प्रक्रिया विहित करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधिन होता, त्याबाबत शासन पुढीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय :-

१. कृषि विद्यापीठांनी विकसित केलेली कृषि यंत्र व औजारांची खाजगी उद्योजकांकडून व्यावसायिक तत्वावर निर्मिती करण्यास प्रोत्साहन देण्याच्या दृष्टीने खाजगी उद्योजकांची निवड करण्यासाठी पुढीलप्रमाणे कार्यपद्धती विहित करण्यात येत आहे:
 - i. कृषि विद्यापीठाने विकसित केलेली व संयुक्त कृषि संशोधन समितीने शिफारस केलेली कृषि यंत्र / औजारे खाजगी उद्योजकांमार्फत उत्पादीत करण्यासाठी प्रत्येक कृषि विद्यापीठ स्तरावर एक तांत्रिक समिती गठीत करण्यात यावी. तांत्रिक समितीची रचना व कार्यपद्धती याबाबतच्या सूचना आयुक्त (कृषि) यांनी निर्गमित कराव्यात.
 - ii. कृषि विद्यापीठ स्तरावरील तांत्रिक समितीने उत्पादकांच्या पात्रतेचे निकष व स्वामित्व धनाची रक्कम निश्चित करावी .
 - iii. स्वामित्व धनाची रक्कम निश्चित करण्याकरिता कृषि यंत्र व औजारांची उपयुक्तता व नाविन्यता विचारात घेण्यात यावी. स्वामित्व धनाची रक्कम प्रत्येक वर्षाकरिता (वार्षिक) विशिष्ट रकमेच्या स्वरूपात आकारण्यात यावी. निश्चित करण्यात आलेली स्वामित्व धनाची रक्कम उत्पादकाला कृषि विद्यापीठाकडे दरवर्षी भरावी लागेल.
 - iv. उद्योजकाच्या पात्रतेचे निकष व स्वामित्व धनाची रक्कम निश्चित झाल्यानंतर खाजगी उत्पादकामार्फत उत्पादन व विक्रीच्या अनुषंगाने सामंजस्य करार (MOU) करण्यासाठी जाहिरात देवून प्रस्ताव (Expression of Interest) मागविण्यात यावेत.
 - v. कृषि यंत्र व औजारांच्या व्यावसायिक उत्पादनासाठी खाजगी उत्पादकाकडे आवश्यक असलेल्या सुविधांची तपासणी करून तसेच सर्व तांत्रिक बाबींची पूर्तता होत असल्याची खातरजमा करून सक्षम व पात्र ठरणाऱ्या उत्पादकांसोबत कृषि विद्यापीठांनी सामंजस्य करार (MOU) करावा.

- vi. कृषि यंत्र व औजारांच्या व्यावसायिक उत्पादनाच्या प्रक्रियेमध्ये जास्तीत जास्त उत्पादकांना समाविष्ट करण्याच्या दृष्टीने दरवर्षी स्वारस्याची अभिव्यक्ती प्रस्ताव (Expression of Interest) मागवून नविन उत्पादकांचा या पॅनलमध्ये समावेश करावा. अशाप्रकारे, एकाच उत्पादकाची मक्तेदारी (Monopoly) तयार होणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी व जास्तीत जास्त सक्षम उद्योजकांना उत्पादन तयार करण्याकरिता प्रोत्साहित करण्यात यावे.
 - vii. कृषि यंत्र व औजारांची गुणवत्ता राखण्याच्या दृष्टीने कृषी विद्यापीठांनी उत्पादकाकडे उत्पादीत होणाऱ्या औजारांपैकी वार्षिक किमान २% कृषि यंत्र व औजारांची भौतिक व तांत्रिक तपासणी करावी तसेच, तपासणीचा खर्च संबंधित उत्पादकांकडून घेण्यात यावा.
 - viii. अशी उत्पादने व्यापारी तत्वावर खुल्या बाजारात विकण्यास उत्पादकाला मुभा राहिल, या उत्पादनावर “_____कृषि विद्यापीठाद्वारे विकसित” असा उल्लेख करण्यात यावा.
२. कृषी विद्यापीठाने विकसित केलेली औजारे यांचा राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये समावेश करून महा-डीबीटी प्रणालीद्वारे शेतक-यांना उपलब्ध करून देण्यात यावीत. त्याकरिता अनुदान निश्चिती करिता पुढील कार्यपद्धतीचा अवलंब करण्यात यावा :
- i. कृषी विद्यापीठाने विकसित केलेल्या कृषि यंत्र व औजारांचे दर व अनुदानाची रक्कम निश्चित करण्यासाठी आयुक्तालय स्तरावर खालीलप्रमाणे समिती गठित करण्यात यावी .

१.	आयुक्त (कृषि)	अध्यक्ष
२.	विभाग प्रमुख (कृषि यंत्रे व शक्ती विभाग) सर्व कृषी विद्यापीठे	सदस्य
३.	महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळ (यंत्रे व औजारे) विभाग प्रमुख	सदस्य
४.	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ (यंत्रे व औजारे) विभाग प्रमुख	सदस्य
५.	सी.आय.अ.आय., भोपाळ, या संस्थेचे प्रतिनिधी	सदस्य
६.	संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण)	सदस्य सचिव

- ii. राज्य स्तरिय तांत्रिक समिती उत्पादकाकडून प्राप्त झालेले दर, दर पृथःकरणासह (Rate analysis) तपासून औजारांच्या महत्तम किंमती निश्चित करील व त्या आधारे राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये सदर कृषि यंत्र व औजारांना द्यावयाच्या अनुदानाची रक्कम व प्रमाण निश्चित करेल तथापि, कोणत्याही कृषि यंत्र व औजारांना दर पृथःकरणाच्या आधारे निश्चित केलेल्या महत्तम किंमतीच्या ५०% मर्यादेपेक्षा जास्त अनुदान अनुज्ञेय राहणार नाही.
- iii. कृषि यंत्र व औजारांचे तांत्रिक निकष (Technical Specification), दर पृथःकरणाच्या आधारे राज्य स्तरीय तांत्रिक समितीने निश्चित केलेली महत्तम किंमत, प्रस्तावित अनुदानाची रक्कम व

प्रमाण या बाबींचा स्पष्टपणे समावेश असलेला प्रस्ताव आयुक्त (कृषि) यांनी शासनाच्या मान्यतेसाठी सादर करावा.

- iv. सदर प्रस्तावास शासन स्तरावर राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेच्या सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य स्तरीय प्रकल्प छाननी समिती व मा. मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य स्तरीय प्रकल्प मंजूरी समितीची मान्यता घेण्यात येईल.
 - v. सदर प्रस्तावास शासनाची मान्यता झाल्यानंतर सदरची कृषि यंत्र व औजारे महा-डीबीटी प्रणालीद्वारे राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण शेतकऱ्यांना अनुदानावर उपलब्ध करून देण्यात यावीत.
३. खाजगी उत्पादकांनी विकसित केलेल्या परंतु स्वामीत्व हक्क नसलेल्या (Non-patented) नाविन्यपूर्ण कृषि यंत्र व औजारांची कृषि विद्यापीठांद्वारे तांत्रिक तपासणी करून राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये महा-डीबीटी प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांना अनुदानावर उपलब्ध करून देण्याकरिता पुढील कार्यपद्धती विहित करण्यात येत आहे :
- i. खाजगी उत्पादकांनी विकसित केलेल्या परंतु स्वामीत्व हक्क नसलेल्या (Non-patented) नाविन्यपूर्ण कृषि यंत्र व औजारे कृषि विद्यापीठाच्या तांत्रिक समितीमार्फत प्रमाणीत करावयाच्या चाचणीकरिता सादर करावी लागतील.
 - ii. कृषि विद्यापीठांनी संबंधित कृषि यंत्र / औजारांची क्षेत्रीय चाचणी घेऊन तांत्रिक क्षमता तपासावी. सदर यंत्र / औजार शेतकऱ्यांना फायदेशीर ठरण्याच्या दृष्टीने तपासणी अंती कृषि विद्यापीठाच्या सर्व तांत्रिक निकषांची पूर्तता करीत असल्यास कृषि विद्यापीठाच्या तांत्रिक समितीमार्फत सदर यंत्र / औजार प्रमाणीत करण्यात यावीत तसेच उत्पादनाचे तांत्रिक निकष (Technical Specification) निश्चित करण्यात यावेत व त्याबाबतचा तपासणी अहवाल व विद्यापीठाच्या सक्षम प्राधिकाऱ्याची शिफारस संलग्नित करावी.
 - iii. खाजगी उत्पादकांनी विकसित केलेल्या व कृषि विद्यापीठांनी प्रमाणित केलेल्या कृषि यंत्र व औजारांचा (Non-patented) राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये समावेश करण्यासाठी आयुक्त (कृषि) यांनी दरवर्षी अशा उत्पादकांकडून स्वारस्याची अभिव्यक्ती प्रस्ताव (Expression of Interest) मागवावेत.
 - iv. सदर प्रस्तावावर (EoI) परिच्छेद क्र. २ मध्ये अ.क्र. i ते v येथे नमूद केलेल्या प्रक्रियेचा अवलंब करून खाजगी उत्पादकांनी विकसित केलेल्या कृषि यंत्र व औजारांचा (Non-patented) राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण योजनेमध्ये समावेश करता येईल.

- v. स्वामीत्व हक्क नसल्यामुळे सदर उत्पादनांची एकापेक्षा अधिक उद्योजक निर्मिती करू शकतील तथापि, संबंधित प्रत्येक उद्योजकास त्याकरिता कृषि विद्यापीठाचा तपासणी अहवाल (Test Report) व विद्यापीठाच्या सक्षम प्राधिकाऱ्याची शिफारस सादर करणे आवश्यक राहिल.
- vi. खाजगी उद्योजकांमार्फत विकसित कृषि यंत्र व औजारांची गुणवत्ता राखण्याच्या दृष्टीने उत्पादीत होणाऱ्या औजारांपैकी किमान २% औजारांची तांत्रिक तपासणी कृषि विद्यापीठाद्वारे करावी. तपासणीचा खर्च संबंधित उत्पादकांकडून घेण्यात यावा.

४. उत्पादकांकरिता सर्वसाधारण अटी व शर्ती

- i. कृषि यंत्र व औजारांचा उत्पादक हा सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे नोंदणीकृत असावा.
 - ii. कृषि यंत्र व औजारे उत्पादकाने कृषि यंत्र व औजारांची किमान १ वर्षांची गुणवत्तेची लेखी हमी देणे, यंत्र / औजारांत दोष आढळल्यास त्याची विनामुल्य दुरुस्ती करून देणे अथवा ते बदलून देणे, सुट्ट्या भागाची उपलब्धता करणे, विक्री पश्चात सेवा पुरविणे आणि मराठीत माहिती पुस्तक उपलब्ध करून देणे आवश्यक राहिल.
 - iii. या कार्यपद्धतीमध्ये खाजगी उत्पादकांच्या पेटंट प्राप्त औजाराचा समावेश करता येणार नाही.
 ५. खाजगी उत्पादकाद्वारे विकसित कृषि यंत्र वा औजारांचा योजनेंतर्गत समावेश त्यांच्या ब्रँड नावाने न करता तांत्रिक नावानेच करण्यात यावा. सदर औजारांसाठी कृषि विद्यापीठाने तपासणी करून निश्चित केलेले तांत्रिक निकष (Technical Specification) लागू राहतील.
 ६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२१०५१११६२७२८०९०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.
- महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(श्रीकांत आंडगे)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :

१. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
२. सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
३. आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
४. कुलगुरु, कृषि विद्यापीठे (सर्व)

५. संचालक (निविष्टा व गुण नियंत्रण), कृषि आयुक्तालय, पुणे
६. सर्व सन्माननीय विधीमंडळ सदस्य द्वारा विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
७. सर्व संचालक / सहसंचालक, कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१
८. विभागीय कृषि सहसंचालक (सर्व)
९. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)
१०. सर्व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद
११. महालेखापाल, महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर (लेखा परिक्षा) / (लेखा व अनुज्ञेयता)
१२. महालेखाकार (स्थानिय निकाय लेखापरिक्षा व लेखा) प्रतिष्ठा भवन, मुंबई-४०००२०
१३. माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई-३२.
१४. नियोजन विभाग (का-१४३१) / मंत्रालय, मुंबई-३२
१५. वित्त विभाग (व्यय-१ व अर्थसंकल्प - १३) / मंत्रालय, मुंबई-३२
१६. मा. राज्यमंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव
१७. मा. मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव
१८. निवड नस्ती (कार्यासन -१४अ)